

INSON HUQUQLARINI HIMOYA QILUVCHI NODAVLAT NOTIJORAT
TASHKILOTLARI

NON-GOVERNMENTAL NON-PROFIT ORGANIZATIONS PROTECTING
HUMAN RIGHTS

Sultonova Sarvinoz Shavkat qizi

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti magistranti
e-mail: sultonovasarvinoz2003@gmail.com, +998995551275

Annotation

This article analyzes the legal essence, main tasks, and areas of activity of non-governmental non-profit organizations (NGOs) that protect human rights. Drawing on international and national experience, it highlights the role of such organizations in shaping civil society, their cooperation with state bodies, and the new opportunities and risks arising in the era of digital technologies. In addition, the existing problems in this field are identified, and proposals for overcoming them are developed.

Keywords: human rights, non-governmental non-profit organizations, civil society, legal protection, Ombudsman, international standards, monitoring, legal education, state-society cooperation, rights and freedoms.

Annotatsiya

Mazkur maqolada inson huquqlarini himoya qiluvchi nodavlat notijorat tashkilotlarining (NNT) huquqiy mohiyati, asosiy vazifalari va faoliyat yo'nalishlari tahlil qilingan. Xalqaro va milliy tajriba misolida bunday tashkilotlarning fuqarolik jamiyatini shakllantirishdagi o'rni, davlat organlari bilan hamkorligi hamda raqamli texnologiyalar davridagi yangi imkoniyat va xavflari yoritilgan. Shuningdek, ushbu sohadagi mavjud muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Inson huquqlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati, huquqiy himoya, Ombudsman, xalqaro standartlar, monitoring, huquqiy ma'rifat, davlat-jamiyat hamkorligi, huquq va erkinliklar.

Kirish

Zamonaviy demokratik jamiyat rivojining muhim ko'rsatkichlaridan biri fuqarolik jamiyati institutlarining yetarli darajada shakllanganligidir. Ushbu institutlar orasida inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilishga ixtisoslashgan nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT) alohida o'rin egallaydi. Ular davlat organlari faoliyatini to'ldirib, jamiyat a'zolarining huquq va manfaatlarini himoya qilishda, huquqiy ma'rifat

tarqatishda hamda qonun ustuvorligini ta'minlashda muhim vazifalarni bajaradi.

So'nggi o'n yilliklarda dunyo miqyosida inson huquqlarini himoya qilish sohasidagi nodavlat tashkilotlarning soni va ta'siri sezilarli darajada oshdi. Bu tashkilotlar nafaqat huquqbuzarlik holatlarini aniqlash va ularga e'tiborni qaratish, balki qonunchilikni takomillashtirish jarayonida ham faol ishtirok etmoqda. Mazkur maqolada inson huquqlarini himoya qiluvchi NNTlarning mohiyati, vazifalari, faoliyat yo'nalishlari, ularning jamiyatdagi o'rnini hamda ushbu sohada uchraydigan muammolar tahlil qilinadi.

1. Nodavlat notijorat tashkilotlari tushunchasi va huquqiy mohiyati

Nodavlat notijorat tashkilotlari — bu davlat tuzilmalariga kirmaydigan, foyda olishni maqsad qilib qo'ymaydigan, fuqarolarning ixtiyoriy birlashuvi asosida tashkil etilgan va ijtimoiy foydali maqsadlarni ko'zlab faoliyat yurituvchi tashkilotlardir. Ularning asosiy xususiyati — mustaqillik, ixtiyoriylik va notijoratlikdir. Bunday tashkilotlar davlat byudjetidan mustaqil bo'lib, o'z faoliyatini a'zolik badallari, xayriya mablag'lari, xalqaro grantlar hamda boshqa qonuniy manbalar hisobidan moliyalashtiradi.

Inson huquqlarini himoya qiluvchi NNTlar o'z faoliyatida, birinchi navbatda, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt, Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt kabi xalqaro hujjatlarga, shuningdek, milliy qonunchilikka tayanadi. Ko'pgina davlatlarda bunday tashkilotlarning huquqiy maqomi maxsus qonunlar orqali belgilanadi, bu esa ularga o'z vazifalarini samarali bajarish uchun zarur huquqiy asos yaratadi.

2. NNTlarning asosiy vazifalari va faoliyat yo'nalishlari

Inson huquqlarini himoya qiluvchi tashkilotlarning faoliyati bir necha asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi. Birinchidan, bu monitoring va hisobotlilik — tashkilotlar huquqbuzarlik holatlarini kuzatib boradi, ularni hujjatlashtiradi va jamoatchilik hamda xalqaro tashkilotlar e'tiboriga havola qiladi. Ikkinchidan, huquqiy yordam ko'rsatish — fuqarolarga bepul yoki arzon huquqiy maslahat berish, sudlarda vakillik qilish, murojaatlar tayyorlashda ko'maklashish.

Uchinchidan, huquqiy ma'rifat va targ'ibot ishlari muhim o'rin tutadi. Tashkilotlar seminarlar, treninglar, ma'ruzalar orqali aholining huquqiy savodxonligini oshirishga xizmat qiladi. To'rtinchidan, advokatura va lobbi faoliyati — qonun loyihalarini tahlil qilish, takliflar kiritish, qonunchilikni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish borasida davlat organlari bilan hamkorlik qilish. Beshinchidan, zaif ijtimoiy guruhlarni — ayollar, bolalar, nogironligi bo'lgan shaxslar, mehnat migrantlari, qamoqxonalardagi mahbuslarni himoya qilishga qaratilgan maxsus dasturlar amalga oshiriladi.

3. Xalqaro va milliy tajriba

Xalqaro miqyosda faoliyat yurituvchi tashkilotlar orasida Amnesty International va Human Rights Watch alohida ajralib turadi. Bu tashkilotlar dunyoning turli mamlakatlarida inson huquqlari holatini kuzatib boradi, yillik hisobotlar chop etadi va xalqaro jamoatchilik e'tiborini og'ir holatlarga qaratadi. Shuningdek, Xalqaro Qizil Xoch Qo'mitasi qurolli mojarolar davomida insonparvarlik huquqi normalariga rioya etilishini nazorat qiladi.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish borasida qator islohotlar amalga oshirildi. Mamlakatda Inson huquqlari bo'yicha milliy markaz, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi Inson huquqlari bo'yicha vakil (Ombudsman) instituti, shuningdek, turli yo'nalishdagi jamoat birlashmalari va jamg'armalar faoliyat yuritmoqda. Bu tashkilotlar ayollar va bolalar huquqlarini himoya qilish, mehnat munosabatlari sohasidagi huquqbuzarliklarning oldini olish, nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini ta'minlash kabi masalalar bilan shug'ullanadi.

4. Fuqarolik jamiyatidagi o'rni va ahamiyati

Inson huquqlarini himoya qiluvchi NNTlar davlat va jamiyat o'rtasida bog'lovchi vazifasini bajaradi. Ular, bir tomondan, fuqarolarning muammolarini davlat organlariga yetkazsa, ikkinchi tomondan, davlat siyosati va qonunchiligi to'g'risida aholiga tushuntirish ishlarini olib boradi. Bunday tashkilotlarning faoliyati orqali jamiyatda huquqiy madaniyat yuksaladi, fuqarolarning o'z huquq va erkinliklarini himoya qilish borasidagi faolligi ortadi.

Bundan tashqari, NNTlar davlat organlari faoliyatini jamoatchilik nazorati ostida saqlashga xizmat qiladi. Ular orqali korrupsiyaga qarshi kurash, sud tizimining ochiqqligi, ma'muriy organlar faoliyatining shaffofligi kabi masalalar bo'yicha muhim natijalarga erishish mumkin. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, fuqarolik jamiyati institutlari rivojlangan mamlakatlarda inson huquqlari holati ancha yaxshi darajada ta'minlanadi.

5. Faoliyatdagi muammolar va istiqbollar

Shu bilan birga, inson huquqlarini himoya qiluvchi NNTlar faoliyatida bir qator muammolar mavjud. Bularga moliyaviy resurslarning yetishmasligi, malakali kadrlar tanqisligi, ba'zi hollarda davlat organlari bilan hamkorlikning yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligi, shuningdek, jamoatchilik ishonchini mustahkamlash zarurati kiradi. Ayrim mamlakatlarda bunday tashkilotlar faoliyatiga nisbatan cheklovlar mavjudligi ham xalqaro hamjamiyat tomonidan tanqid qilinmoqda.

Kelajakda ushbu sohani rivojlantirish uchun quyidagi yo'nalishlarda ishlarni davom ettirish maqsadga muvofiqdir: NNTlarning moliyaviy mustaqilligini ta'minlash

mexanizmlarini takomillashtirish, ularning davlat organlari bilan konstruktiv hamkorligini kuchaytirish, raqamli texnologiyalardan foydalangan holda huquqiy ma'rifat ishlarini kengaytirish hamda xalqaro tajribani milliy sharoitga moslashtirgan holda joriy etish.

6. Raqamli texnologiyalar va NNTlar faoliyati

So'nggi yillarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi inson huquqlarini himoya qiluvchi tashkilotlar faoliyatiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar va onlayn platformalar orqali huquqbuzarlik holatlari haqida ma'lumot tarqatish, jamoatchilik fikrini shakllantirish va imzo yig'ish kampaniyalarini tashkil etish imkoniyatlari kengaydi. Shu bilan birga, raqamli makon orqali fuqarolarga masofaviy huquqiy maslahat berish, onlayn o'quv kurslari va vebinarlar tashkil etish amaliyoti keng tarqalmoqda.

Biroq raqamli texnologiyalardan foydalanish bir qator yangi xavflarni ham keltirib chiqaradi. Xususan, shaxsiy ma'lumotlarning himoyasi, kiberxavfsizlik masalalari, dezinformatsiyaga qarshi kurash kabi muammolar NNTlar oldida turgan dolzarb vazifalar sirasiga kiradi. Shu sababli, zamonaviy tashkilotlar o'z xodimlarini raqamli xavfsizlik bo'yicha o'qitish, ma'lumotlarni himoya qilish tizimlarini joriy etish borasida ham faoliyat yuritmoqda.

7. Davlat-xususiy sheriklik va xalqaro hamkorlik

Inson huquqlarini himoya qilish sohasida samarali natijalarga erishish uchun davlat organlari, xalqaro tashkilotlar va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Ko'plab mamlakatlarda davlat dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish jarayonida NNT vakillari maslahatchi sifatida jalb etiladi, bu esa qabul qilinadigan qarorlarning jamiyat manfaatlariga mosligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Yevropa Ittifoqi, YEXHT kabi xalqaro tuzilmalar bilan hamkorlik NNTlarga o'z faoliyatini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish, tajriba almashish hamda moliyaviy va texnik yordam olish imkonini beradi. Xalqaro grantlar va texnik ko'maklashuv dasturlari orqali mahalliy tashkilotlarning institutsional salohiyati oshiriladi, bu esa ularning uzoq muddatli barqaror faoliyat yuritishiga zamin yaratadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, inson huquqlarini himoya qiluvchi nodavlat notijorat tashkilotlari zamonaviy fuqarolik jamiyatining ajralmas qismi bo'lib, ular qonun ustuvorligini ta'minlash, huquqiy madaniyatni yuksaltirish va zaif ijtimoiy guruhlarni himoya qilishda muhim o'rin tutadi. Bunday tashkilotlarning samarali faoliyat yuritishi

uchun ularga qulay huquqiy va institutsional shart-sharoitlar yaratish, davlat va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash zarur. Faqat shu tarzda inson huquqlari va erkinliklarining to'liq va samarali himoyasini ta'minlash mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. BMT Bosh Assambleyasi, 1948-yil 10-dekabr.
2. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt. BMT, 1966-yil.
3. Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt. BMT, 1966-yil.
4. O'zbekiston Respublikasining "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi Qonuni, 1999-yil 14-aprel (keyingi tahrirlari bilan).
5. O'zbekiston Respublikasining "Jamoat birlashmalari to'g'risida"gi Qonuni.
6. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi Inson huquqlari bo'yicha vakil (Ombudsman) faoliyati to'g'risidagi hisobotlar.
7. Saidov A.X. Inson huquqlari nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: Adolat, 2018.
8. Tuljanova M. Fuqarolik jamiyati institutlari: nazariya va amaliyot. — Toshkent: TDYuU nashriyoti, 2020.
9. Amnesty International. Annual Report: The State of the World's Human Rights. — London, 2023.
10. Human Rights Watch. World Report. — New York, 2023.
11. Xalqaro Qizil Xoch Qo'mitasi rasmiy hisobotlari va nashrlari.
12. Inson huquqlari bo'yicha milliy markazning yillik hisobotlari. — Toshkent.
13. Karimova D. Fuqarolik jamiyati va inson huquqlari: huquqiy tahlil // Yuridik fanlar jurnali. — 2021. — №3.